

INTERJÚ NEIL SMITH EGYETEMI TANÁRRAL az amerikai földrajz és a feminista geográfia néhány kérdéséről

(Interview with Neil Smith
about some questions of American and feminist geography)

Neil Smith a Rutgers Egyetem (New Brunswick, NJ, USA) Földrajz Tanszékének vezetője, a posztgraduális képzés igazgatója, több nemzetközi folyóirat szerkesztőbizottságának tagja. Városföldrajzot, humángeográfiai elméleteket, földrajztörténetet, sőt időnként természetföldrajzot is tanít. Legfontosabb kutatási témái: az urbán geográfia (s azon belül elsősorban a dzsentrifikaáció vizsgálata); az egyenlőtlen területi fejlődés; a földrajz története, melynek keretében jelenleg Isaiah Bowman munkásságáról ír könyvet. Annak ellenére, hogy még 40 éves sincs, egy 1986—90 között a társadalomföldrajzi szakirodalomról végzett felmérés szerint a világ 14. legtöbbet idézett geográfusa. Ez valószínűleg részben annak köszönhető, hogy mindhárom eddigi kutatási területén átfogó, általános elmélet kifejlesztésére törekedett.

Míg Észak-Amerikában vagy Nyugat-Európában a földrajzon belül számos paradigma él egymás mellett, s többnyire az egyes kutatókról is közudott, hogy melyik irányzat hívei, Magyarországon ez a fajta sokféleség még nem alakult ki, vagy nem vált nyilvánvalóvá. Ön hogyan lett az általában David Harvey nevével fémjelzett nyugati neomarxista „iskola” tagja?

Annakidején a skóciai St. Andrews Egyetem hallgatójaként matematikát és földrajzot kezdem tanulni. Szórakoztatott ugyan a matematikai feladatok megfejtése, de ennél valami sokkal kézzelfoghatóbb eredményre vágytam, ha úgy tetszik, társadalmi hasznát szerettem volna látni a munkámnak. Érdeklődésem fokozatosan a természetföldrajz felé fordult, részben mert ott a matematikai ismereteimnek is hasznát vehettem — például a glaciális tevékenység modellezésében —, részben pedig, mert elbűvölt a szemem előtt kibontakozó, jég által formált táj. 1974-ben aztán egy ösztöndíj segítségével kijutottam az USA-ba, Philadelphiába. Ott szinte bénítólag hatottak rám azok a rendkívül nagy társadalmi egyenlőtlenségek, melyek az egész város arculatát meghatározták; azok az osztályok, fajok, etnikumok között húzódó éles határok, melyeket a kapitalista társadalom — természetföldrajzi hasonlaltal élve — a „tájba vésett”. Az 1960-as évek végének eseményei engem is erősen radikalizáltak, s Amerikában végre megtaláltam azt a kutatási területet, ahol politikai szándékaim és intellektuális igényeim találkozhattak. Szociális érzékenységem és szakmai érdeklődésem egyaránt azt követelték meg, hogy — a városi tér differenciáltságának vizsgálatán keresztül — mélyreható magyarázatot találjak az emberi társadalom téralkotó tevékenységének mikéntjére. Ekkor olvastam el David Harvey 1973-ban publikált, „Social Justice and the City” (Társadalmi igazságosság és a város) c. könyvét. Nagy hatással volt rám, s bár erősen vitattam az általa javasolt marxista elemzések jelentős részét, ugyanakkor azt is éreztem, hogy az engem érdeklő kérdéseket ő sokkal teljesebben vizsgálta meg, sokkal messzebbre jutott azok megválaszolásában, mint bárki más, akit ismertem. Mire 1977-ben ösztöndíjat kaptam a Johns Hopkins Egyetemre (hogy Harvey közelségében írhasam

meg Ph.D disszertációm), egyre jobban meggyőződtem arról, hogy ha az ember visszanyúl az eredeti Marxhoz, Leninhez, Trockijhoz, ha az eredeti, és nem valamiféle sztálini verzióját olvassa az ő műveiknek, vagy pl. Gramsci, Lukács írásainak, azokban hihetetlen mennyiségű társadalmi információt, elméleti tételt, kifinomult magyarázatot talál a kapitalista társadalom működésére vonatkozóan.

Őn, aki az USA-ban és Európában is élt és tanult, talán jobban meg tudja ítélni azt, hogy mivel magyarázható az amerikai geográfiának a világ más részein művelt földrajzra gyakorolt jelentős hatása?

Nem hiszem, hogy az amerikai geográfia olyan befolyásos lenne. Az mindenesetre elgondolkodtató, hogy még így is sokkal nagyobb a hatása az országon kívül, mint azon belül. Tagadhatatlan — s engem is ez vonzott ide —, hogy az USA-ban egy valóban széleskörű, energikus, stimuláló intellektuális vita folyik a tudósok között. Ennek ellenére a tudományos világ, leszámítva a technológiát és olyan területeket, mint pl. a fizika vagy a műszaki tudományok, általában véve nem fejt ki jelentős társadalmi hatást az USA-ban. Különösen, ha valaki kritikus értelmiségi — ami jelen esetben az amerikai rendszer, az amerikai kapitalizmus bírálóját jelenti —, akkor ugyan bizonyos határon belül megengedik neki, hogy azt mondjon, amit csak akar, de ennek semmilyen hatása sincs. Ahogyan Herbert Marcuse nevezte: ez az „elnyomó tolerancia” — vagyis az ellenzéki eszmék tolerálása olyan nagyfokú, hogy az már elnyomóvá válik. Ugyanakkor a MÉDIA sokkal erősebben ellenőrzött, mint bizonyára bárhol másutt Nyugat-Európában. Én legalábbis sehol sem láttam olyan antiintellektuális sajtót, mint itt. A sajtó azok számára szabad, akik azt megengedhetik maguknak. Azok számára, akiknek nincs elég pénzük, szabad ugyan, csak éppen hozzáférhetetlen.

Végül magának a földrajznak a kifejlődése is hozzájárult ahhoz, hogy a brit geográfia sokkal befolyásosabb az amerikaiénál. Az előbbi már a XIX. században intézményesítette önmagát, és a különböző diszciplínák között akkoriban fennálló nagy versenyben elismert pozíciót vívott ki magának, s azt meg is tartotta. Ezzel szemben az USA-ban a földrajz csak a XIX. sz. végén, a XX. sz. elején kezdett keresni valamiféle garanciát a tudományos státusz elnyeréséhez. Úgy tűnt, a földrajzi determinizmus jelenti az utat a tudomány felé — ez természetesen tragikus zsákutcának bizonyult. Ugyanakkor az Amerikában oly fontos földrajzi felfedezések révén a geológia jutott jelentős szerephez. Így részben ennek, részben a földrajzi determinizmus ideológiai bukásának köszönhetően, azon kérdések fölött, melyekre Európában a természet-földrajz adta meg a választ, itt a geológia diszponált, míg a társadalomföldrajzi problémákat az antropológia kezelte. Azt hiszem, leginkább ezen tényezőkkel magyarázható, hogy a XX. században megjelenő amerikai geográfia meglehetősen gyenge maradt, amit nem is hevert ki igazán. Talán optimistának tűnök, de szeretném hinni, hogy az elmúlt 20 évben megindult egy „felépülési folyamat”. Ami itt az 1970-es évek eleje óta a geográfiában történik, az szinte páratlan az amerikai társadalomtudományok viszonylatában: egy tanulási „láz”, különböző megközelítési módok keresése. Ez a marxista munkákkal indult el, majd a feminista kutatásokban, s a legkülönbözőbb társadalomelméletekben teljesedett ki. Egy rendkívüli szellemi „erjedésnek” lehetünk tanúi, s azt hiszem ez az, amire a folyóiratokon keresztül felfigyeltek Európában. De még egyszer hangsúlyozom: ez nem jelenti azt, hogy a földrajznak az USA-ban befolyásos pozíciója van.

Gondolom, ennek a szellemi pezsgésnek egy megnyilvánulása a kutatási témák szinte hihetetlenül széles skálája. Elegendő bepillantnunk az Amerikai Geográfusok Társasága legutóbbi konferenciájának programjába. A munkacsoportok témái között a kulturális ökológiától a nőkről alkotott nézetek tanulmányozásán át a biblia földrajzának kutatásáig szinte minden megtalálható. Attól tartok, Magyarországon egy olyan témát, mint pl. „New York ábrázolása a XX. századi gengszter filmekben” nem is fogadnának el földrajznak. Ez a nyitottság egyúttal jó kapcsolatot is jelent más diszciplínákkal?

Azt hiszem, néhány kimondottan tradicionális kutatóhelytől eltekintve, az amerikai geográfia végre felhagy annak vizsgálatával, hogy tulajdonképpen mi is a földrajz. Így elkerülhető az a nagyfokú zártság, ami a közgazdaságtant és a politikatudományt, az USA manapság két legdiktatórikusabb diszciplínáját jellemzi. Ezek azok a tudományágak, melyek a rendkívül erős versenynek kiszolgáltatva pontosan megmondják nekünk, hogy mit gondoljunk a közgazdaságtanról, hogy mit gondoljunk a politikáról. A mi diszciplínánk képviselői viszont egyrészt nem tartják ilyen fontosnak a versenyt, másrészt senki sem tudja igazán, mi is a geográfia. Ezért aztán senki sem írhatja elő, mi az, amit földrajzként művelnünk kell. A legizgalmasabb eredmények ma a társtudományokkal összekötő határterületeken születnek. Edward Soja könyvének alcímét (The reassertion of space in critical social theory) idézve: „a tér visszaállítása a kritikai társadalomelméletbe” ma fantasztikus méreteket ölt. Az amerikai intellektuális nyelvzetben a történetiségnek, ill. az időbeliségnek a XX. századra oly jellemző egyeduralma az utóbbi időben megtört. Olyan teoretikusok, mint pl. John Berger, Louis Althusser, Edward Said újra felfedezik a teret; a geográfia számos analízisben a központba kerül.

Elképzelhető, hogy újra megerősödik a földrajznak egyfajta — a társadalom- és a természet-tudományok közötti — szintetizáló szerepét hangoztató vélemény?

Én ilyen, tudományok közötti szintetizáló szerepben egyáltalán nem hiszek. Azt viszont rendkívül fontosnak tartanám, hogy a természet- és a társadalomföldrajz kapcsolatban maradjon egymással. E véleményemért folyamatosan kritizálnak, egyrészt azok a természetföldrajzosok, akik felhagytak a humán geográfia művelésével, másrészt azok a politikai földrajzzal foglalkozó barátaim, akik nosztalgikusnak tartanak. Szerintem pedig ennek, a geográfia két nagy ága közti kapcsolatnak a fenntartása többé nem nosztalgia — nagyon is pragmatikus politikai indoka van. Természet és társadalom szétválasztása egyértelműen romboló hatású. Éppen ez okozta, hogy a környezetről való gondolkodásunk krízisbe került, ez nyitott utat a társadalom által okozott környezeti katasztrófákhoz. Azt gondolom, hogy az ember által megfigyelt, „megtapasztalt” tájat kutató földrajz az a tudományág, amely képes arra, hogy az eddigieknél érzékenyebb értelmezését adja társadalom és természet viszonyának.

Nálunk sokaknak az a véleménye, hogy — az empirikus vizsgálatok folytatása mellett — jóval nagyobb energiát kellene fordítanunk elméleti kutatásokra, hogy az amerikai földrajznak éppen az elméleti gazdagsága a leginkább követésre méltó. Egyetért ezzel?

Természetesen az elméletek rendkívül fontosak, de nem mindegy, milyen elméletről van szó. Az 1960-as években az Amerikai Egyesült Államokban kísérletet tettek arra, hogy olyan geográfiát alkossanak, amit tudományosnak tartanak az emberek. Csakhogy ez a „tudományos földrajz” az elméletnek egy nagyon sajtószerű verzióját jelentette — pozitivistá volt. Az USA-ban mindenesetre kimondottan a technokrata igényekhez igazodott. Arra szolgált, hogy megtudjuk, hogyan telepíthető pl. egy áruház a legkisebb költségekkel, s milyen módon tartható a profit a legmagasabb szinten. Bizonyos értelemben tehát a geográfia egy telepítési technológiává vált.

Legalábbis azzá akart válni, noha sohasem sikerült kivívnia olyan fontos szerepet, mint amilyenre törekedett.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a földrajz fő áramlatát valószínűleg napjainkban is ez a pozitívista „tudományos vízió” uralja. Ennek határterülete ma a földrajzi információs rendszer. A GIS tiszta technológia, ami bizonyos értelemben erősíti a földrajzot: a Nemzeti Tudományos Alapítvány több millió dollárt adományoz országszerte GIS-centrumok felállítására az egyetemeken. Ugyanakkor az ott képzett hallgatókat a Defend's Mapping Agency, a CIA, általában véve a hadsereg, a privát vállalatok stb. alkalmazzák — innen pedig nincs visszatérés a földrajz művelésének intellektuális tevékenységéhez. A GIS egyértelműen technikák halmaza, melyekkel bárki rendelkezhet, s azt hiszem a geográfusok a jövőben nem fogják ellenőrizni ezt a technológiát. Így e tendencia automatikusan elvezethet a pozitívista, technokrata szemléletmód gyengüléséhez.

A földrajzi teóriáknál maradva, számomra sokkal biztatóbbnak tűnnek a társadalomelméletek terén elért eredmények. Az 1970-as években a feminista, marxista, radikális irányzatok épp a technokrata látásmódot tagadták meg nagyon határozottan. Megkíséreltek létrehozni egy ún. releváns, mondanivalóval bíró geográfiát. Olyan földrajzot, ami szegénységről, faji megkülönböztetésről, városi szegregációról szól. És ez egy olyan földrajz volt, amelyet az 1970-es évek elején az elméletek keresése jellemezett.

Ha jól tudom, Ön egyike azon kevés férfi kutatóknak, akik nyíltan kiállnak a feminista földrajz mellett. Mára nemcsak a Rutgers Egyetemen, de szerte az országban önálló nőkutatói tanszékek működnek, a geográfus kollégák ebben a témában külön kurzusokat indítanak. Tulajdonképpen mivel magyarázható ennek az irányzatnak a jelentős térhódítása?

Valóban azt gondolom, hogy a legérdekesebb munkák közül jónéhány ma a feminista geográfia terén születik. Az ide sorolható kutatások az USA-ban és Nagy-Britanniában az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején jelentek meg, különösen az előretörő feminista, de az emberi jogi, háborúellenes, környezetvédelmi és szocialista mozgalmak által is ösztönözve. A tudományos ortodoxitással szembeni feminista és szocialista kihívások erőteljesen összefonódtak, részét képezve a földrajz már korábban említett, átfogóbb radikalizálódásának. Ennek során főleg az kapott hangsúlyt, hogy a geográfiai kérdések a társadalmi környezetükbe ágyazódnak be, hogy az állítólag tárgyilagos, „objektív” földrajzkutatás nem lehetséges, de — amennyiben az ilyen kutatás a status quo-t erősíti meg — nem is kívánatos.

Mivel a feminista munkák elől a tradicionális folyóiratok túlnyomó része elzárkózott, a korai feminista analízisek némelyikét az „Antipode” c., az USA-ban és Nagy-Britanniában kiadott radikális folyóiratban, vagy ami még gyakoribb, egyedileg publikálták. Azon túl, hogy dokumentálták a nők felháborítóan alacsony arányát az egyetemi—főiskolai földrajzban, valamint tartós marginalizálódásukat a diszciplínán belül, a feministák (elsősorban, de nem kizárólagosan) az urbán problémákra összpontosították figyelemreméltó kutatásaikat. Olyan szerzők, mint Linda McDowell, Suzanne Mackenzie, Jo Foord és Gerda Wekerle hozzákezdtek, hogy feltárják, milyen módon jut kifejezésre a nemek közti különbség a városi térszerkezetben; rávilágítottak, hogy a termelés mellett a társadalmi reprodukció mennyire fontos tényezője az urbánus tér kialakításának; megvizsgálták a nők vezető szerepével jellemezhető helyi közösségek és mozgalmak struktúráját; bemutatták a nők helyét a környezetvédelmi mozgalmak szervezésében.

De a kezdetben együtt haladó feminista és szocialista geográfia útja határozottan szétvált az 1970-es években. Mi volt ennek az oka?

A feminista kutatásoknak mind a földrajz uralkodó irányzatán, mind a radikális alternatívákon belüli politikai marginalizálódása, valamint a megfelelő elmélet akkori hiánya egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy a feminizmus elmaradt a fejlődésben. Nem tudott elterjedni, és ezáltal jelentős befolyást gyakorolni a diszciplína egészére úgy, mint azt a marxista irányzat tette. A marxizmusnak természetesen volt egy megalapozott, felhasználható, megvitatható, kétségbe vonható, jelentős elmélete. Nem véletlen tehát, hogy az 1970-es évek végére a marxista kutatások nagyarányú szellemi erővé fejlődtek a földrajzban, dominánssá válva a humángeográfiai határterületek nagy részén. Ezzel szemben a feminista földrajz saját elmélete megteremtéséért küzdött. Átütő sikert azonban nem ért el, mint ahogy nem kapcsolódott igazán jól az 1970-es évek és az 1980-as évek elejének átfogóbb feminista vitáihoz sem.

Ez a helyzet viszont az 1980-as évek végén megváltozott, és mára a feminista kutatás nagyobb szellemi vonzerővel rendelkezik, mint a marxizmus. Ez részben a társadalomelmélet különféle irányzatainak megjelenéséből, valamint a marxizmussal szemben fellépő kritikai megközelítésből (és nyílt politikai támadásból) fakad, de ami még fontosabb, a feminizmusban rejlő új szellemi és politikai erőt tükrözi. A konzervatív kormányok Nagy-Britanniában és az USA-ban az 1980-as évek során kitartó támadást indítottak a nők ellen, elsöpörve a nehezen kiharcolt eredményeket, ide értve az abortuszjogokat, bizonyos szociálpolitikai intézkedéseket, az anyasággal, ill. a gyermekgondozással foglalkozó törvénykezést és a munkalehetőségek egyenlőségét. Gyakran szétföredezve és háttérbe szorultan ugyan, de a feminista „mozgalom” olymértékben maradt életképes politikai erő az 1980-as évek során, ahogy a szocialista és más mozgalmak nem voltak képesek. A tudomány világában maradvá: a feminista geográfusok sikeresen kapcsolódtak azokhoz az érdekesítő feminista kutatásokhoz, amelyek más társadalomtudományok, a kulturális és humán szféra, s főleg a posztmodernizmus területén születtek.

Mivel magyarázza, hogy a posztmodernizmus különösen fontossá vált a feminista földrajz számára, s hogyan jellemezné a két irányzat kapcsolatát?

A posztmodern gondolkodás egyrészt a „modernista” megközelítések egész sorának elutasítását ígérte, a tradicionális irodalomtudomány szövegközpontúságától a marxista, strukturalista és pozitivistá „metaelméletekig”; valójában tehát mindannak tagadását, ami a materializmus táján értelmezett fogalmába tartozik. Másrészt, a posztmodern irányzat az időn túl a teret fogadja el a társadalmi tapasztalat viszonyrendszereként. Ebben a kettős értelemben pedig úgy tűnik, a posztmodernizmus — Liz Bondi megfogalmazásával élve — „teret ígér a nőknek”. A korábbi csoport mellett a feminista geográfusok egy új generációja terjeszti ki szellemi befolyását a diszciplínán belül: többek között Gerry Pratt, Julie Graham, Cindi Katz, Liz Bondi, Sallie Marston és Ruth Fincher sorolhatók ide. Egy új, a feminista földrajznak szentelt folyóirat (Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography) kerül kiadásra 1994-től.

Bár a posztmodern gondolkodás hozzájárult a feminizmus társadalomtudományokon — és különösen a földrajzon — belüli újra központba állításához, a két irányzat közti viszony nem problémamentes. A posztmodernizmus különböző emberek számára különböző dolgot jelent, és amíg néhány feminista a posztmodern megközelítés feminizmusba való beolvadását szorgalmazza, mások jóval körültekintőbbek, és ragaszkodnak a megkülönböztetéshez. Végül, azt hiszem, a feminizmus egy sokkal koherensebb politikai projekt, mint a posztmodernizmus. Szer-

vezett politikai választ jelent létező társadalmi problémákra, szemben a posztmodern állásponttal, amely életet lehelte ugyan néhány megfeneklelt diskurzusba, és oldotta a marxizmus és más tradíciók mindinkább korlátozó merevségét, de túl gyakran vesz idealista fordulatot, azonosítja a nyelvet a létezővel, és keres egyéni válaszokat súlyos politikai kérdésekre, a kívülállást hirdelve. Politikailag, a posztmodernizmus meglehetősen sokszor jelenti a szervezés elutasítását, vagy annak tagadását, hogy a szerveződés egyáltalán szükséges.

Mindez egyáltalán nem a posztmodern gondolkodás leértékelése, csupán annak lényeges korlátaira való rávilágítás, így annak kiemelése, hogy a posztmodernizmus a társadalmi osztályokról mélyen hallgat. Ezzel szemben a feminizmus egyik legizgalmasabb aspektusa az, hogy megvan benne a lehetőség egy olyan, sokkal integráltabb társadalomelmélet kifejlesztésére, amely egyúttal politikai erőt is képvisel.

Csak hogy a feminista geográfusok egy része éppen azzal vádolta a neo-marxistákat — köztük például dzsentrifrikációs elméletéért részben Önt is —, hogy kizárólag az osztályviszonyokra, a termelésre helyezik a hangsúlyt. Hogyan látja ezt a fontos nézetkülönbséget?

Marx nagyszerű meglátása volt, hogy az osztályhelyzet egy határozott — a kizsákmányolás „lencséjén” át szemlélt — világképet formál; következésképpen a marxizmus az osztályprivilegiumát hangsúlyozta. A feminizmus legartikuláltabb áramlatai nem tagadják ezt az érvet, hanem beépítik abba a gondolatba, miszerint a nemek közti különbözőségek a társadalmi egyenlőtlenségek egyik fontos válfaját alkotják. Tovább bővítve a kérdést, ma számos társadalomelmélettel foglalkozó szakember és politikai aktivista fontos kutatási feladatnak tartja, hogy megvizsgálja, milyen módon vehetők számba a különféle lényeges egyenlőtlenségrendszerek: hogyan alkothatunk olyan, politikailag motivált társadalomelméletet, amely figyelembe veszi a faj, a nemzetiség, a szexuális irányultság szerinti, valamint a nemek és az osztályok alapján kialakult társadalmi privilegiumokat is. Egyrészt, feltehetően el akarunk kerülni egyfajta formátlan relativizmust, melyben a különböző kiváltságok elméletileg egyenrangúan vannak kezelve: szexuális irányultság és faj, nem és osztály nyilvánvalóan nem „egyenlő” dimenziói az elnyomásnak, bármit is jelentsen az. Ezek meglehetősen eltérő módon működnek, ezért felvetődik a kérdés: hogyan foglalhatjuk rendszerbe kölcsönkapcsolataikat? Hogyan alkossunk elméletet a köztük lévő viszonyról? És hogyan tegyük ezt oly módon, hogy az így született elmélet a politika számára is hasznosítható legyen? Ha a tőke és az osztály rajzolja ki a kizsákmányolás kontúrjait, akkor hogyan írják le ugyanezt a kizsákmányolást a nemek és a fajok? Megfordítva, ha azt tételezzük fel, hogy a patriarchátus felelős a nők elnyomásáért, akkor hogyan fejeződik ki az így létrejött egyenlőtlenségrendszerben az osztályok, ill. a fajok közti különbség? Az elmúlt néhány évben a feministák élen jártak az ilyen fajta politikai és társadalmi szintézisek megalkotásában; a feminizmuson belüli viták váltották ki a legnagyobb visszhangot. Donna Haraway, Nancy Hartsock, Sandra Harding és mások munkássága — még ha rendkívül különböző módon is, de — határozottan nagy befolyásra tett szert a földrajzon belül.

Attól tartok, nálunk számos vonatkozásban azonosítják a feminista geográfiát a marxista földrajzzal. Végülis Ön milyennek látja e két irányzat viszonyát, jövőbeni kapcsolatát?

Több mint egy évtizeddel ezelőtt Lydia Sargent „A feminizmus és a marxizmus boldogtalan házassága” (Unhappy Marriage of Feminism and Marxism) miatt siránkozott. Míg az 1970-es évek elejének feminista földrajza szoros kölcsönkapcsolatban állt a geográfiában megjelenő marxizmussal, ma a feminista kutatás sokkal függetlenebb. Olyannyira, hogy extrém esetekben

még ellenséges is a marxizmussal szemben. A kommunista rezsimek Szovjetunióban és Kelet-Európában történt bukásával véglegesen el kellene temetni a marxizmust a sztálinizmussal összekavaró nézetet, és újra nyilvánvalóvá kellene tenni, hogy megvan a lehetősége egy integrált, humánus marxizmusnak. Egy dolog világos: azt a feltételezést, hogy az osztálykülönbségek jelentik a legfontosabb társadalmi egyenlőtlenségeket, ki kell egészíteni a társadalmi szétszakítottság és elnyomás más módjainak elismerésével és tényleges számbavételével. A marxizmustól nem megszabadulni kell, hanem újra kell írni azt. Ahogyan Gayatri Chakravorty Spivak fogalmazta meg: „át kell írni a marxizmust a feminizmus pórusaiba”. Az osztálykülönbségek a társadalmi tapasztalat alapvető dimenziójaként és a politikai szerveződés alapjaként élnek tovább. És bár sokunk számára — akik az 1960-as évek végén kezdtünk komolyan érdeklődni a politika iránt — a marxizmus jelentette a belépőt a feminista kutatáshoz, ma a feminizmus veszi át a határozott vezetést más (nem a nemek különbségéből kiinduló) nézeteknek egy átfogóbb társadalomelméletbe való beintegrálása során.

Az interjút készítette és fordította: Timár Judit

New Brunswick, 1991. január és 1992..augusztus

